

Лексикологія

та

фразеологія

- ***Лексикологія*** – це розділ мовознавчої науки, що вивчає словниковий склад мови, або лексику.
- ***Лексика*** – це сукупність слів певної мови.
- ***Лексичне значення слова*** – це те, що слово означає.

Слово – це одиниця мови.

Слова бувають *повнозначними* та *неповнозначними*.

Основною ознакою повнозначних слів є те, що вони називають предмети, явища, ознаки, дії, стани.

Неповнозначні слова не виконують номінативної функції, не називають явищ, дій і т.д.

Неповнозначні слова виражають тільки відношення між повнозначними.

Слова можуть мати *конкретне* й *абстрактне* значення.

Слова з конкретним значенням називають предмети, властивості, дії.

Наприклад: сонце, дерево, синій, солодкий, спати, читати.

А є слова, що означають назви, які не співвідносяться з конкретними речами, ознаками, діями. Це слова з абстрактним значенням.

Наприклад: мислення, любов, радість.

Однозначні та багатозначні слова

Однозначним

називається

слово, що має одне лексичне значення.

Наприклад: десерт – фрукти, ласощі, які подають наприкінці обіду.

Багатозначне слово – це слова, що має кілька лексичних значень.

Наприклад: козак – 1. У 15-18 ст. – вільна людина із селян чи міської бідноти, житель Запоріжжя. 2. У дореволюційній Росії – представник військового стану. 3. В українській народній творчості – лицар, носій усіх позитивних якостей. 4. Парубок, юнак, неodrужений чоловік

Пряме та переносне значення слів

Пряме значення – це основне, первинне лексичне значення багатозначного слова, яке безпосередньо вказує на співвідношення слова з явищами реальної дійсності.

Переносне значення – це вторинне лексичне значення багатозначного слова, яке утворилось унаслідок перенесення назви з одного явища реальної дійсності на інше.

Омоніми – це слова, що мають однакове звучання та написання, але різні значення.

Наприклад: 1. Корч – пень, викорчуваний з корінням. Корч – судорожне скорочення м'язів.

2. Косити – зрізати траву. Косити – дивитися скоса. 3. Гриф – птах. Гриф – знак. 4. Ключ – для замка. Ключ – джерело. 5. Ніс – частина тіла людини. Ніс корабля.

Повними

(абсолютними)

омонімами називають

слова, що за своїм

звуковим складом і

граматичною формою

завжди однакові.

Омофони – це слова, які однакові за звучанням, але мають різне написання та значення.

Наприклад: мене (займенник) – мене (дієслово).

Омографи – це слова, у яких однаковим є тільки написання, але звучання та значення різні.

Наприклад: 1. Мука – мука. 2. Замок – замок.

Омоформи – це слова, що збігаються за звучанням у якійсь одній з форм.

Наприклад: три (числівник) – три (дієслово у наказовому способі).

Пароніми – це слова, які різні за значенням, але схожі за вимовою та в деяких випадках мають споріднені корені.

Наприклад: адресат (той кому пишуть) – адресант (той, хто пише).

СИНОНІМИ

Синоніми – це слова, що по-різному називають одне і те ж поняття про предмет, явище, дію, але відрізняються одне від одного або відтінками значення або стилістичним забарвленням.

Наприклад: 1. Безжалісний – безсердечний. 2. Плакати – голосити, ридати, рюмсати.

Синоніми поділяються між собою на такі групи:

- синоніми, що відрізняються одне від одного емоційним забарвленням (їсти – жерти);
- синоніми, що розрізняються логічними ознаками (відтінками в значення) – семантичні синоніми (хуртовина – завірюха, метелиця, хуга);
- стилістичні синоніми (товар (використання більш широке) – крам).

АНТОНІМИ

Антоніми – це слова з протилежним значенням.

Наприклад: 1. День – ніч.

2. Веселий – сумний.

В українській мові антонімами можуть бути різні частини мови:

- іменники (тиша – гамір, сон – безсоння);
- прикметники (солодкий – гіркий, хоробрий – боязливий);
- займенники (кожний – ніхто, всякий – ніякий);
- дієслова (запам'ятати – забути, працювати – відпочивати);
- прислівники (вверх – вниз, далеко – близько);
- прийменники (до – від, у – з).

Стилістичне членування лексики літературної української мови

Загальноповживана лексика охоплює слова, якими користуються всі мовці. Ці слова пов'язані з повсякденним життям. Це назви речей, рослин, тварин, явищ природи та суспільного життя.

Суспільно-політична лексика охоплює слова та лексичні сполучення слів, що пов'язані з соціально-політичним життям.

Наприклад: Мирний договір, парламент, суверенітет.

Виробничо-професійна лексика

охоплює кількісно велику групу слів, що вживаються на позначення знарядь і матеріалів праці, процесів виробництва.

Наприклад: Високовольтна дуга, риштування, фюзеляж.

Офіційно-ділова лексика містить у своєму складі слова, що використовуються в ділових паперах і в різних видах усного ділового мовлення.

Наприклад: Довідка, заява, інструкція, квитанція, угода.

Науково-термінологічна лексика
межує з виробничо-професійною,
охоплюючи слова та
словосполучення, які є термінами.

Наприклад: Аргумент, дієслово,
контакт, логарифм.

Побутова лексика містить слова,
що вживаються в побуті

Наприклад: Радіо, телевізор,
холодильник, постіль, сніданок.

Жаргонізм – це специфічні фрази, властиві мовленню певної соціальної групи.

Наприклад: Плавати (на уроці), зав'язати – порвати зі злочинністю, барахло – речі, малина – схованка, безпечне місце.

Лексика української мови


```
graph TD; A[Лексика української мови] --> B[Активна лексика]; A --> C[Пасивна лексика]; C --> D[Застарілі слова]; C --> E[Неологізми]; D --> F[Архаїзми]; E --> G[Історизми]
```

Активна лексика

Пасивна лексика

Застарілі слова

Неологізми

Архаїзми

Історизми

Архаїзм – це слово, його форма або мовний зворот, що на даному етапі розвитку мови застарів або зовсім вийшов із загального вжитку. У певному контексті архаїзми надають мові твору урочистого звучання.

Наприклад: зело (дуже), злато (золото), ланіти (щоки), піїт (поет), свої (шведи).

Історизм – це здатність художньої літератури передавати обличчя історичної епохи в конкретних людських долях і подіях.

Наприклад: боярин, жупан, кріпаки, очіпок, продподаток, холоп.

Неологізми – це новоутворені слова та вислови мови, які відбивають основні поняття, явища або посилюють виразність мови; створюються на основі існуючих форм, у відповідності до законів мови.

Наприклад: вітамінізація, кемпінг, маркетинг, менеджмент, модем, реактор, синтетика.

Фразеологія

Фразеологія – це розділ науки про мову, який вивчає лексично неподільні сполучення слів, або фразеологізми.

Фразеологізм – це стійке сполучення слів, що за своєю природою відрізняється і від слова, і від словосполучення.

Ідіома – це стійкий зворот, що виражає єдине поняття. Ідіому можна замінити одним словом.

Руки тягнути за кимось – підтримувати, як вітром здуло – зник, ні пари з уст або як води в рот набрати – мовчати, пускати під чотири вітри – відпускати, узяти гору – перемагати.

Фразеологічні сполучення – це такі стійкі звороти, компоненти яких легко виділяються.

Сполучення не можна замінити одним словом.

Правила пристойності – правила поведінки, німий як могила – уміє мовчати, великий почин – початок великої справи, чуття єдиної родини – почуття єдності, злагодженості.